

Kohtuasi C-347/21**Eelotsusetaotlus****Saabumise kuupäev:**

4. juuni 2021

Eelotsusetaotluse esitanud kohus:

Spetsializiran nakazatelen sad (kriminaalasjade erikohus, Bulgaaria)

Eelotsusetaotluse kuupäev:

3. juuni 2021

Süüdistatav:

DD

Süüdistaja:

Spetsializirana prokuratura (eriasjade prokuratuur, Bulgaaria)

KOHTUMÄÄRUS

[...]

- 1 Eelotsusetaotluse esitanud kohtule valmistab raskusi Euroopa Kohtu 13. veebruari 2020. aasta otsuse TX jt (C-688/18, EU:C:2020:94) täpse sisu kindlakstegemine seoses toiminguga, mille abil tuli kõrvaldada rikkumine, mis tekkis seetõttu, et rikuti süüdistatava õigust viibida kriminaalasja kohtulikul arutamisel, ja eelkõige otsustamine, kas süüdistatava osavõtul tuleb teha täiendavaid või korduvaid menetlustoiminguid. Lisaks [ei ole kohus kindel], kas seda õiguslikku lahendust saab kohaldada ka juhul, kui on rikutud süüdistatava õigust kasutada advokaadist kaitsja abi.

Seetõttu tuleb esitada Euroopa Kohtule eelotsusetaotlus.

Kohtuasja asjaolud

- 2 DD vastu esitati süüdistus selles, et koos nelja teise isikuga moodustas ta kuritegeliku ühenduse, et rikastumise eesmärgil toimetada kolmandate riikide

kodanikke (Bangladesh ja Iraak) ebaseaduslikult Bulgaariasse, osutada neile ebaseaduslikku abi riiki sisenemiseks ning võtta sellega seoses vastu ja anda altkäemaksu, kusjuures kõnealuses ühenduses osalesid ametiisikud, kuna kolm süüdistatavat, sealhulgas DD, olid Sofia lennujaama piiripolitsei (Granichna politzia) teenistujad; kirjeldatud tegevus on karistatav karistusseadustiku (Nakazatelen kodeks, edaspidi „NK“) artikli 321 lõike 3 punkti 2 alusel koostoimes lõikega 2. Lisaks süüdistati teda selles, et rahalise kasu saamise eesmärgil osutas ta konkreetsetele isikutele – MM ja RB – abi ebaseaduslikuks riiki sisenemiseks; kõnealune tegevus on karistatav NK artikli 281 lõike 2 alusel.

- 3 Kohtuistungile, mis toimus 15. oktoobril 2020, ilmusid süüdistatav DD ja tema kaitsja – advokaat VV. Kuulati üle mõned tunnistajad, sealhulgas tunnistaja, kellel oli salastatud identiteet nr 263. Advokaat VV-l oli võimalus tunnistajat küsitleda. Hilise kellaaja tõttu lükati tunnistaja ülekuulamine edasi teisele kuupäevale – 30. novembrile 2020.
- 4 Kohtusse saabus 27. novembril 2020 taotlus, millega palus advokaat VV kohtuistungi edasi lükata põhjusel, et ta ei ole veel tervenunud koroonaviirusest põhjustatud haigusest.
- 5 Süüdistatav DD esitas 30. novembri 2020. aasta kohtuistungil taotluse kohtulik arutamine advokaadi puudumise tõttu edasi lükata. Sellest hoolimata alustas kohus kohtuistungi ja jätkas tunnistaja nr 263 ülekuulamist.

Kohus mõonis, et sellega rikutakse süüdistatav DD õigust kasutada advokaadist kaitsja abi; lisaks rikutakse advokaat VV õigust viibida kohtuistungil ja selles osaleda. Sellest hoolimata otsustas kohus, et tunnistaja ülekuulamist tuleb jätkata ning andis teistele pooltele võimaluse teda küsitleda. Samal ajal märkis kohus, et tunnistaja kutsutakse järgmisele kohtuistungile, et advokaat VV saaks teda küsitleda. Kohus lähtus sellest, et sellega kõrvaldab ta kahjuliku mõju, mida avaldas 30. novembril 2020 advokaat VV osavõtuta korraldatud ülekuulamine. Kohus tugines Euroopa Kohtu otsusele C-688/18.

Tunnistaja nr 263 ülekuulamist jätkati, kusjuures kohal viibinud pooled esitasid oma küsimused. Protokolli koopia saadeti advokaat VV-le. Järgmise kohtuistungi kuupäevaks määrati 18. detsember 2020.

- 6 Advokaat VV esitas 4. detsembril 2020 haiguslehe koopia, millest nähtus, et ta ei olnud suuteline ilmuma 30. novembri 2020. aasta kohtuistungile.
- 7 Advokaat VV esitas 10. detsembril 2020 dokumendi, mis tõendas süüdistatav DD haigestumist koroonaviirusest põhjustatud haigusesse. Ta esitas kohtuistungi edasilükkamise taotluse.

15. detsembril 2020 esitas advokaat VV dokumendi, mis tõendas, et tal on jätkuvalt terviseprobleeme, ning lisadokumendi süüdistatav DD haigestumise kohta. Ta esitas kohtuistungi edasilükkamise taotluse.

- 8 Sellest hoolimata toimus kohtuistung 18. detsembril 2020. Kohus märkis veel kord, et kohtuistungile ilmunud tunnistaja YAR tuleb üle kuulata, kusjuures advokaat VV-le ja süüdistatav DD-le antakse võimalus küsitleda tunnistajat järgmisel kohtuistungil. Kohus tugines taas Euroopa Kohtu otsusele C-688/18.

Teised advokaadid suhtusid sellesse kohtuotsusesse üsnagi kriitiliselt.

Tunnistaja YAR kuulati üle. Protokolli koopiad saadeti süüdistatav DD-le ja advokaat VV-le.

- 9 Järgmine kohtuistung toimus 11. jaanuaril 2021. Süüdistatav DD ja advokaat VV ilmusid sellele kohtuistungile.

Advokaat VV kritiseeris kohtu otsust korraldada kohtuistungid 30. novembril 2020 ja 18. detsembril 2020 ning märkis, et rikutud on kaitseõigusi. Kohus on liidu õigust ja täpsemalt Euroopa Kohtu otsust C-688/18 vääralt tõlgendanud. Pealegi puudutab nimetatud kohtuotsus süüdistatava puudumist, mitte aga kaitsja puudumist. Lisaks tugineb kohus riigisisestele õigusnormidele, mis lubavad korraldada kohtumenetlust ilma süüdistatava ja tema kaitsja osavõtuta, samal ajal kui Bulgaaria õigussüsteemis on see keelatud. Peale selle kehtestab direktiiv miinimumnõuded, kuid riigisisene standard näeb ette ulatuslikumad tagatised.

Neile vastuväidetele vastas eelotsusetaotluse esitanud kohus, et tegelikult on selgusetu, kas Euroopa Kohtu otsuses C-688/18 kindlaks määratud kaitseenormid, mis käsitlevad süüdistatava õigust viibida kohtulikult arutamisel, on kohaldatavad ka advokaadi suhtes. Kohus märkis, et süüdistatav DD ja advokaat VV õigust viibida 30. novembri 2020. aasta ja 18. detsembri 2020. aasta kohtuistungitel on rikutud, ja asus seisukohale, et seda rikkumist saab kõrvaldada tunnistajate täiendava ülekuulamisega. Seejuures ei nõustunud kohus kaitsja väidetega, et riigisisene õigus tagab kõrgema kaitsetaseme, mistõttu on liidu õiguse kohaldamine välistatud.

Kohus otsustas korraldada tunnistaja nr 263 ja tunnistaja YARi täiendava ülekuulamise advokaat VV ja süüdistatav DD osavõtul ning seejärel kindlaks teha, kas ja millises ulatuses on rikkumine kõrvaldatud.

- 10 Mõlemad tunnistajad kuulati üle 22. veebruari 2021. aasta kohtuistungil. Nii süüdistatav DD kui ka advokaat VV viibisid kohal ja neil oli võimalik tunnistajaid küsitleda.

Süüdistatav DD ei esitanud ühtegi küsimust, advokaat VV küsitles ainult tunnistaja YAR-i. Advokaat märkis sõnaselgelt, et tal ei ole küsimusi tunnistajale, kellel on salastatud identiteet nr 263.

Pärast advokaadi seda märkust jätkati tunnistaja nr 263 ülekuulamist tema kohta kohtueelsest menetlusest saadud teabe ettelugemisega. Teised pooled ja kohus esitasid talle küsimusi, süüdistatav DD ja advokaat VV aga seda ei teinud. Mõlemad märkisid, et neil ei ole küsimusi.

- 11 Sellel kohtuistungil kordas kohus küsimust, kas advokaat VV arvates on olukord, kus rikuti (tema ja süüdistatava) õigust viibida 30. novembri 2020. aasta ja 18. novembri 2020. aasta kohtuistungil, tunnistaja YARi ja tunnistaja nr 263 ülekuulamisega heastatud.

Advokaat VV jäi seisukohale, et rikkumist ei ole kõrvaldatud, kuna õigusvastasel menetlustoimingul ei saa olla õiguspäraseid tagajärgi. Ta leidis, et veenvaid tõendeid on võimalik koguda üksnes kõikide poolte osavõtul. Seetõttu saab kõnealust rikkumist kõrvaldada vaid sellega, et korratakse tunnistajate nr 263 ja YAR-i ülekuulamist seoses 30. novembri 2020. aasta ja 18. novembri 2020. aasta kohtuistungitel esitatud küsimustega.

- 12 Kohus märkis, et küsimuse keerukust arvestades teeb ta selle kohta otsuse hiljem. Kohus leidis siiski, et üksinda ei suuda ta veenvat vastust anda, mistõttu otsustas ta esitada eelotsusetaotluse Euroopa Kohtule.

13 Liidu õigus

Euroopa Parlamendi ja nõukogu 22. oktoobri 2013. aasta direktiiv 2013/48/EL, mis käsitleb õigust kaitsjale kriminaalmenetluses ja Euroopa vahistamismäärusega seotud menetlustes ning õigust lasta teavitada vabaduse võtmisest kolmandat isikut ja suhelda vabaduse võtmise ajal kolmandate isikutega ja konsulaarasutustega (ELT 2013, L 294, lk 1; edaspidi „direktiiv 2013/48“).

Euroopa Parlamendi ja nõukogu 9. märtsi 2016. aasta direktiiv (EL) 2016/343, millega tugevdatakse süütuse presumptsiooni teatavaid aspekte ja õigust viibida kriminaalmenetluses kohtulikul arutelul (ELT 2016, L 65, lk 1; edaspidi „direktiiv 2016/343“).

Euroopa Kohtu 13. veebruari 2020. aasta otsus kohtuasjas TX jt (C-688/18, EU:C:2020:94).

Riigisisised õigusnormid

- 14 Kriminaalmenetluse seadustiku (Nakazatelno-protsesualen kodeks, edaspidi „NPK“) artikkel 55 sätestab:

„Süüdistataval on järgmised õigused: [...] osaleda kriminaalmenetluses [...] kasutada kaitsja abi“.

NPK artikkel 99 sätestab:

„Kaitsjal on järgmised õigused: [...] osaleda kriminaalmenetluses“.

NPK artikli 271 lõige 2 sätestab:

„Kohtuistung tuleb edasi lükata, kui kohale ei ilmu järgmised isikud:

[...]

2. süüdistatav [...]

3. kaitsja [...]"

Kohtuistung võib süüdistatava osavõtuta toimuda vaid juhul, kui süüdistatava asukohta ei ole võimalik tuvastada või kui süüdistatav on asjaoludest igakülselt teadlikuna andnud oma nõusoleku (NPK artikli 269 lõige 3). Kui asja kohtulik arutamine toimub süüdistatava osavõtuta, on kaitsja osalemine kohustuslik (NPK artikli 94 lõike 1 punkt 8).

Viidatud riigisiseseid õigusnorme kohaldatakse kogu kohtumenetluse ja mitte ainult ühe kohtuistungiga suhtes.

- 15 Riigisisese õiguse kohaselt rikutakse olukorras, kus tõendeid kogutakse (käesoleval juhul: tunnistaja ülekuulamine) süüdistatava ja tema kaitsja osavõtuta, süüdistatava õigust viibida kohtulikult arutamisel ja kasutada kaitsja abi.
- 16 Tuvastatud on see, et kõnealust menetlusnormi rikkumist saab kõrvaldada üksnes juhul, kui asjaomastele tunnistajatele saadetakse uuesti kohtukutse ning süüdistatavale ja tema kaitsjale antakse võimalus neid küsitleda.

Riigisisene õigus ei määra siiski sõnaselgelt kindlaks tunnistajate uue ülekuulamise laadi, eelkõige seda, kas tegemist on täiendava või korduva ülekuulamisega.

Täiendava ülekuulamise korral ei kaota teave, mille on asjaomased tunnistajad esitanud süüdistatava ja tema kaitsja osavõtuta toimunud kohtuistungil, tähendust. Seda seetõttu, et teave esitati vastusena teiste, kohalviibinud poolte esitatud küsimustele. Varem puudunud süüdistatav ja varem puudunud kaitsja viibivad tunnistajate uuel ülekuulamisel ja saavad esitada oma küsimused. Seega saavad nad täielikult kasutada õigust viibida kohtulikult arutamisel ja õigust kasutada advokaadist kaitsja abi.

Korduva ülekuulamise korral kaotab teave, mille on tunnistajad esitanud süüdistatava ja kaitsja osavõtuta toimunud kohtuistungil, tähenduse. Seda seetõttu, et teave on esitatud süüdistatava ja tema kaitsja osavõtuta toimunud kohtuistungil. Tunnistajate uuel ülekuulamisel ei pea oma küsimusi esitama mitte ainult varasemalt kohtuistungilt puudunud süüdistatav ja varasemalt kohtuistungilt puudunud kaitsja, vaid ka teised pooled peavad hoolimata varasemal ülekuulamisel kohalviibimisest esitama oma küsimused uuesti.

- 17 Riigisiseses õiguses ei ole küsimusele, kas tuleb korraldada täiendav või korduv ülekuulamine, sõnaselgelt vastatud. Leidub siiski pidepunkte selle kohta, et täiendava ülekuulamise korraldamine on täiesti piisav.

NPK artikli 348 lõike 3 punkt 1 on sõnastatud järgmiselt:

„Menetlusnormide rikkumine on määrava tähtsusega, kui:

1. see on põhjustanud poolte menetlusõiguste piiramist ja seda ei ole kõrvaldatud“.

Kui lähtuda sellest, et korraldada tuleb korduv ülekuulamine, siis kaotab algne ülekuulamine õigusliku tähenduse. Seepärast ei pea kohus seda otsuse tegemisel arvesse võtma. Seetõttu ei piira ülekuulamine, millel ei ole õiguslikku tähendust, poolte menetlusõigusi.

Kui lähtuda sellest, et korraldada tuleb täiendav ülekuulamine, siis säilitab õigusliku tähenduse esimene ülekuulamine. See toimus süüdistatava ja kaitsja osavõtuta ning seetõttu piiras see nende menetlusõigusi. Samade tunnistajate uuel ülekuulamisel, mille käigus saavad süüdistatav ja tema advokaat tunnistajaid küsitleda, menetlusreeglite rikkumine kõrvaldatakse.

Selle käsituse kohaselt kehtib NPK artikli 348 lõike 3 punkt 1 põhikohtuasja asjaoludel üksnes täiendava ja mitte korduva ülekuulamise suhtes. See nõuab samade tunnistajate uuesti ülekuulamise teatavat kvaliteeti, mis seisneb selles, et varasemalt ülekuulamiselt puudunud süüdistatavale ja tema advokaadile antakse piisav võimalus küsimuste esitamiseks. Selle võimaluse andmisega heastatakse varasem rikkumine.

18 Eelotsuse küsimused

Kas tagatud on süüdistatavale direktiivi 2016/343 artikli 8 lõikest 1 koostoimes artikli 10 lõikega 1 ja põhjendusega 44 tulenev õigus viibida kohtulikult arutamisel, kui tunnistaja kuulati üle süüdistatava osavõtuta toimunud kohtuistungil, järgmisel kohtuistungil oli süüdistataval aga võimalus seda tunnistajat küsitleda, kuid ta teatas, et tal ei ole küsimusi, või on selleks, et õigus viibida kohtulikult arutamisel oleks tagatud, vajalik selle ülekuulamise täielik kordamine, sealhulgas esimesel ülekuulamisel viibinud poolte esitatud küsimuste kordamine?

Kas tagatud on direktiivi 2013/48 artikli 3 lõikest 1 koostoimes artikli 12 lõikega 1 tulenev õigus kasutada kaitsjat, kui kaks tunnistajat kuulati üle kahel advokaadi osavõtuta toimunud kohtuistungil, kuid advokaadil oli järgmisel kohtuistungil võimalus mõlemat tunnistajat küsitleda, või on selleks, et õigus kasutada kaitsjat oleks tagatud, vajalik mõlema ülekuulamise täielik kordamine, sealhulgas nende küsimuste kordamine, mille esitasid muud pooled esimesel ülekuulamisel, ja lisaks küsimuste esitamise võimaluse andmine mõlemalt eelnevalt kohtuistungilt puudunud advokaadile?

Eelotsusetaotluse põhjendused

19 Esimene küsimus

Kohtuotsuse C-688/18 (EU:C:2020:94) punktides 47 ja 48 märgib Euroopa Kohus, et süüdistatava õigust viibida kohtulikult arutamisel ei ole rikutud, kui olukorras, kus süüdistatav kohtuistungilt puudus, korraldatakse süüdistatava puudumisel tehtud toiminguid süüdistatava osavõtul.

Sellest hoolimata ei ole selge, millist tähtsust omistab Euroopa Kohus nõudele neid toiminguid korrata. Täpsemalt seisneb küsimus selles, kas korrata tuleb ülekuulamist tervikuna (see tähendaks, et varasemal kohtuistungil viibinud pooled, kes on oma küsimused juba esitanud, esitavad samad küsimused veel kord, misjärel saab varasemalt kohtuistungilt puudunud süüdistatav esitada oma küsimused), või kas ülekuulamist tuleb korrata ainult seoses kohtuistungilt puudunud süüdistatava õiguste kaitsega (see tähendaks, et varasemalt kohtuistungilt puudunud süüdistatav saab küsitlemise võimaluse).

Ühest küljest räägib Euroopa Kohus punktis 47 „tunnistaja täiendavast ülekuulamisest“ („further examination“, l’audition supplémentaire“), mis viitab sellele, et eelnev ülekuulamine on endiselt kehtiv.

Teisest küljest räägib Euroopa Kohus punktis 48 „kordamisest“ („has had repeated [...] the steps“, „la réitération“), mis viitab sellele, et eelnev ülekuulamine kaotab kehtivuse.

Lisaks märgib Euroopa Kohus otsuse resolutsioonis järgmist: „[...] kordama, eelkõige viies läbi tunnistaja täiendava ülekuulamise [...]“ („to repeat those steps, in particular by conducting a further examination“, „a réitérer lesdits actes, notamment en procédant à l’audition supplémentaire“). Järelikult seostab Euroopa Kohus kordamise ilmselt täiendava ülekuulamisega. Jääb siiski selgusetuks, millise tähenduse annab Euroopa Kohus kasutatud mõistetele, kuna riigisisese õigusterminoloogia kohaselt on „korduv ülekuulamine“ ja „täiendav ülekuulamine“ erinevad mõisted, mis üksteist välistavad.

- 20 Seetõttu on esimese küsimuse eesmärk selgitada, kas direktiivi 2016/343 artikli 10 lõikega 1 on kooskõlas „täiendava ülekuulamise“ korraldamine või tuleb korraldada „korduv ülekuulamine“ (vt eespool punkt 16), selleks et olukord, kus on rikutud süüdistatavale direktiivi 2016/343 artikli 8 lõikest 1 tulenevat õigust viibida kohtulikult arutamisel, oleks tõhusalt heastatud.
- 21 Viidata tuleb direktiivi 2016/343 põhjendusele 44, mis täpsustab „asjakohaste ja tõhusate õiguskaitsevahendite“ nõude sisu.

Kas „asjakohaseid ja tõhusaid õiguskaitsevahendeid“ tuleb mõista nii, et eelnevalt kohtuistungilt puudunud süüdistatav peab saama võimaluse esitada oma küsimused, või nii, et selleks tuleb anda võimalus kõigile pooltele, sealhulgas eelmisel kohtuistungil kohal viibinud pooltele?

Eelkõige: Kas viidatud õiguskaitsevahendid on kohaldatavad üksnes seoses toimega selle süüdistatava õiguste kogumile, kelle õigust viibida kohtulikult arutamisel on rikutud, kuna ainult tema puhul tuleb „taastada [...] olukord [...]“

sellisena, nagu see oleks olnud, kui rikkumist ei oleks toimunud“ (põhjendus 44)? Või on õiguskaitsevahendid kohaldatavad ka seoses toimega muude poolte õiguste kogumile, kelle õigust viibida kohtulikult arutamisel ei ole rikutud?

- 22 Selgituseks: „Täiendava ülekuulamise“ korraldamisel (vt eespool punkt 16) saavad teised pooled, kes viibisid eelmisel kohtuistungil, samuti küsimusi esitada, kuid seejuures on tegemist uute küsimustega ja mitte varasemate, juba esitatud küsimuste kordamisega. Kõnealused uued küsimused väljendavad nende õigust menetluses osaleda ega tähenda „asjakohaseid ja tõhusaid õiguskaitsevahendeid“ selle õiguse rikkumise korral.

Pärast seda, kui advokaat VV oli põhikohtuasjas lõpetanud tunnistaja nr 263 küsitlemise ja süüdistatav DD oli teatanud, et temal küsimusi ei ole, esitasid teised pooled tunnistajale mitu uut küsimust seoses menetluse tavapärase jätkumisega, nimelt seoses tunnistaja nr 263 kohta käivate andmete ettelugemisega kohtueelses menetluses (vt eespool punkt 10). Järelikult ei välista „täiendava ülekuulamise“ kui tõhusa õiguskaitsevahendi abil leitud lahendus teiste poolte võimalust esitada tunnistajale uusi täiendavaid küsimusi.

- 23 Teine küsimus

See on identne esimese küsimusega, kuid puudutab direktiivi 2013/48 artikli 3 lõikes 1 sätestatud õigust kasutada kaitsjat. Kahtlust ei ole selles, et kõnealust õigust on põhikohtuasjas rikutud, kuna 30. novembri 2020. aasta kohtuistung ja 18. detsembri 2020. aasta kohtuistung (mille käigus mõlemad tunnistajad üle kuulati) toimusid advokaat VV osavõtuta, mistõttu ei saanud süüdistatav DD kasutada advokaadist kaitsja abi.

Seetõttu tekib küsimus selle kohta, mis laadi on tõhus õiguskaitsevahend direktiivi 2013/48 artikli 12 kohaselt, nimelt selle kohta, kas tuleb korraldada mõlema tunnistaja „täiendav ülekuulamine“ või „korduv ülekuulamine“ (vt eespool punkt 16).

Eelkõige on küsitav, kas selleks, et oleks tagatud süüdistatav DD õigus kasutada advokaat VV abi, oli piisav, et tal oli 22. veebruari 2021. aasta uuel kohtuistungil võimalus küsitleda mõlemat tunnistajat, või oleks uuel kohtuistungil lisaks tunnistajate küsitlemisele olnud vajalik, et teised pooled (ülejäänud neli süüdistatavat ja nende advokaadid) oleksid korranud kõiki oma küsimusi, mida nad olid juba esitanud 30. novembri 2020. aasta kohtuistungil ja 18. detsembri 2020. aasta kohtuistungil.

Eeltoodud kaalutlused kehtivad ka selle küsimuse kohta.

- 24 Euroopa Kohtu vastuse tarvilikkus

Advokaat VV vastuväiteid ei või jätta tähelepanuta. Euroopa Kohtu otsus kohtuasjas C-688/18 jätab tõepoolest ruumi erinevatele tõlgendustele ja puudutab

üksnes süüdistatava õigust viibida kohtulikul arutamisel, kuid ei puuduta tema advokaadi õigust menetluses osaleda.

Seetõttu saaks eelotsusetaotluse esitanud kohus pärast Euroopa Kohtu vastust tema küsimustele selgust, kas ta on 22. veebruaril 2021 põhikohtuasjas tehtud menetlustoimingutega piisavalt tõhusalt heastanud olukorra, kus rikuti süüdistatav DD ja tema advokaat VV õigust viibida kriminaalasja kohtulikul arutamisel, või nõuab nende õiguste kaitse mõlema tunnistaja uut ülekuulamist, mille käigus tuleb uuesti esitada küsimused, mille olid teised pooled esitanud 30. novembri 2020. aasta kohtuistungil ja 18. detsembri 2020. aasta kohtuistungil.

[...]

TÖÖDOKUMENT